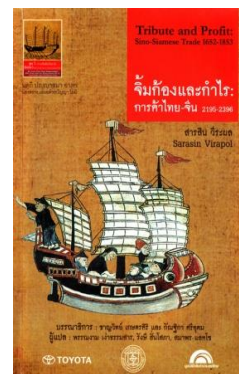

บทปริทัศน์หนังสือ : จิ้มก้องและกำไร : การค้าไทย - จีน 2195 - 2396

ผู้เขียน : สารสิน วีรผล

จัดพิมพ์โดยมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทยและ
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2548

ผู้ปริทัศน์ : สำราญ ผลดี

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2554 : 326) อธิบายความหมายของคำว่า “จิ้มก้อง” หมายถึง (โบ) ก.เจริญทางพระราชไมตรีเฉพาะกับประเทศจีน โดย นำพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปถวาย จักรพรรดิตามเวลาที่กำหนด ปรกติ 3 ปี ต่อครั้ง เช่น แต่ง ทูตออกไปจิ้มก้อง (พงศ. ร.3) (ปาก) โดยปริยายหมายถึง นำสิ่งของเป็นต้นไปกำนัลเพื่อเอาใจ (จ. จิ้มก้อง ว่า ถวาย เครื่องบรรณาการ) ซึ่งนัยของความสัมพันธ์ระหว่างกันนั้นก็ไม่ได้มีความหมายแค่เพียงด้านการค้าเท่านั้น ทว่าเป็น ความสัมพันธ์ในหลากหลายมิติ โดยผ่านเรื่องการค้าในระบบราชบรรณาการเป็นเครื่องมือ [1]

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ดังกล่าวที่ ดร.สารสิน วีระผลได้วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ด้านการค้าระหว่างจีนและสยามในรูปของวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกในชื่อ **Tribute and Profit: Sino-Siamese Trade, 1652-1853** ที่เสนอต่อมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อพ.ศ.2517 ต่อมามูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทยร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ได้นำมาจัดพิมพ์ฉบับภาษาไทยเมื่อปีพ.ศ. 2548 ในชื่อ **จิ้มก้องและกำไร : การค้าไทย-จีน 2195-2396** งานวิจัยดังกล่าวนอกจากจะให้ภาพความสำคัญทางการค้าในระบบบรรณาการทั้งจีนและไทยที่ต่างฝ่ายต่างก็ได้ประโยชน์ต่อกันแล้ว ปลายทางของเนื้อหาช่วยอธิบายประวัติศาสตร์ทั้งจีนและไทยในอีกหลายแง่มุมได้เป็นอย่างดี

ผู้เขียนได้แบ่งเนื้อหาของหนังสือเรื่องจิ้มก้องและกำไร : การค้าไทย - จีน 2195 - 2396 ออกเป็น 11

บท นำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์เนื้อหาตามช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องกัน **บทที่ 1** เริ่มเนื้อหาด้วยการศึกษาภูมิหลังระหว่างประเทศของการค้าระหว่างจีนและสยาม ที่อธิบายถึงความรุ่งเรืองและความตกต่ำทางการค้าระหว่างชาวต่างชาติกับสยามและระหว่างญี่ปุ่นกับสยาม **บทที่ 2** วิเคราะห์ถึงโครงสร้างทางการค้าของสยาม **บทที่ 3** วิเคราะห์ถึงยุคแรกเริ่ม (พ.ศ.2195-2263) ซึ่งเป็นยุคของการค้าที่เกิดข้อจำกัดมากมายอันนำมาซึ่งการค้าในระบบบรรณาการ รวมถึงการค้าที่ผิดกฎหมายระหว่างไทยและจีน **บทที่ 4** วิเคราะห์ถึงการค้าสามเหลี่ยมระหว่างจีน สยาม และญี่ปุ่น **บทที่ 5** วิเคราะห์รายละเอียดของการยกเลิกคำสั่งห้ามเดินทางกับการค้าทางทะเลและบทบาทการค้าข้าวระหว่างไทยและจีน ที่อันเกิดจากปัจจัยหลายประการที่สำคัญคือ การขาดแคลนข้าวและการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว จนทำให้เกิดการส่งเสริมการค้าข้าวระหว่างกันเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น **บทที่ 6** วิเคราะห์ถึงองค์กรทางการค้าของจีนในภาคตะวันออกเฉียงให้ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองในเรื่องการค้าระหว่างกันจนถึงขั้นที่จะต้องมืองค์กรขึ้นมาทำหน้าที่โดยตรง **บทที่ 7** วิเคราะห์ถึงรูปแบบการค้าในระบบบรรณาการระหว่างจีนและสยาม โดยผู้เขียนได้วิเคราะห์เนื้อหาในช่วงเวลาตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยาจนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ **บทที่ 8** วิเคราะห์ถึงชาวจีนในชีวิตทางเศรษฐกิจของสยาม ผู้เขียนแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงบทบาทของชาวจีนที่มีต่อระบบเศรษฐกิจของสยามในช่วงรุ่งเรือง **บทที่ 9** วิเคราะห์ถึงจุดสูงสุดของการค้าสำเภา

ระหว่างจีนและสยามในช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ 2 และ 3 ที่ตามมาด้วยกิจกรรมที่เกี่ยวข้องทางเศรษฐกิจมากมาย ทั้ง การต่อเรือ การผู้ขาดของหลวง การจัดจ้างแรงงานชาวจีน การเป็นเมืองท่า รวมถึงการค้าในภูมิภาคของสยาม **บทที่ 10** วิเคราะห์ถึงการอพยพของชาวจีนและผลกระทบทางเศรษฐกิจสยาม โดยมุ่งเน้นวิเคราะห์ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ที่มีความชัดเจนถึงขีดสุดของการค้าระหว่างกัน และ **บทที่ 11** ผู้เขียนได้วิเคราะห์ถึงความมั่งคั่งที่ลดลงของการค้าสำเภาระหว่างไทยและจีนอันเนื่องมาจากอิทธิพลในยุคล่าอาณานิคมตะวันตก บทวิเคราะห์ดังกล่าวได้ช่วยอธิบายและเชื่อมโยงเนื้อหาของการค้าระหว่างไทยจีนไว้ได้อย่างชัดเจนและน่าสนใจ [2]

หากจะกล่าวถึงประเทศที่มีความสัมพันธ์หรือมีชื่อปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์สยามตั้งแต่ครั้งอดีตนั้น จีนคงเป็นหนึ่งในชาติที่มีภาพความสัมพันธ์กับสยามมาอย่างยาวนาน หรือแม้ในปัจจุบันกลุ่มคนจีนเองก็มีการผสมกลมกลืนกับคนไทยอย่างแยกไม่ออก ทว่าการคงความเป็นอัตลักษณ์ด้วยการเรียกตนเองว่าเป็นคนไทยเชื้อสายจีนในที่สุด

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า จีนเป็นชนชาติที่มีความสามารถทางด้านการเดินเรือข้ามมหาสมุทรมาไม่น้อยกว่าห้าร้อยปีก่อนในชื่อการเดินเรือของ “**เจิ้งเหอ**” ผู้เป็นนายพลเรือผู้ยิ่งใหญ่ของราชวงศ์หมิง (พ.ศ.1931-2187) ซึ่งข้อมูลดังกล่าวได้ทำลายความยิ่งใหญ่ของนักเดินเรือชาวตะวันตกอย่างคริสโตเฟอร์ โคลัมบัส ที่เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2035 ไปอย่างสิ้นเชิง **เจิ้งเหอ** คือบทพิสูจน์ให้โลกได้รับรู้ถึงความยิ่งใหญ่ในเทคโนโลยีการเดินเรือของชาวจีนได้เป็นอย่างดี และอาจกล่าวได้ว่า นับแต่นั้นเป็นต้นมาก็เป็นการเริ่มต้นความยิ่งใหญ่ในด้านความสัมพันธ์กับโลกภายนอก

นับตั้งแต่ราชวงศ์หมิงเป็นต้นมาความสัมพันธ์ระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับจีนก็เจริญรุ่งเรืองขึ้นตามลำดับและต้องยอมรับว่าเป็นผลมาจากการเปิดทางของเจิ้งเหอเป็นสำคัญ ที่ทำให้ความสัมพันธ์ทางการค้า วัฒนธรรม รวมถึงเรื่องการเมืองการปกครองก็แบ่งบานอย่างมาก ไม่เพียงแต่ราชสำนักจีนที่มีความ

พยายามสร้างความสัมพันธ์กับประเทศต่างๆ เท่านั้น หลายประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เองก็มีความพยายามที่จะสานสัมพันธ์ทางการค้าและการเมืองกับจีนด้วยเช่นกัน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นต่างมีผลประโยชน์ตอบแทนระหว่างกัน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนี้อยู่ในรูปของ “**รัฐบรรณาการ**”

ระบบบรรณาการถูกมองว่าเป็นการแสดงออกถึงความต้องการของรัฐจีนในฐานะที่เป็นรัฐที่ยิ่งใหญ่เหนือรัฐเล็ก รัฐน้อยที่เจริญสัมพันธ์ไมตรีด้วย ในขณะที่ชาวต่างชาติเองก็ยอมรับสถานภาพของตนเองในรูปของระบบบรรณาการเพื่อแลกเปลี่ยนกับ “**ผลประโยชน์ทางวัตถุ**” หรือในรูปของ “**ผลประโยชน์ทางการค้า**”

สำหรับประเทศสยาม ความสัมพันธ์ทางการค้าเกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์หยวน (พ.ศ. 1721-1911) ทว่าในยุคแรกความสัมพันธ์นั้นกลับไม่แสดงนัยทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมมากนัก จนกระทั่งสมัยราชวงศ์ชิง (พ.ศ. 2187-2454) ที่ดูเหมือนว่าจีนจะเข้ามามีความหมายทางประวัติศาสตร์ต่อสังคมสยามในแทบทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางการค้าที่อยู่ในรูปของระบบบรรณาการมาตั้งแต่ต้น โดยเป็นความยินยอมพร้อมใจระหว่างกันทั้งสยามและจีน

การค้าระหว่างกันนั้นจำเป็นต้องปรับให้เข้ากับหลักการทางการเมืองทั่วไปอย่างเคร่งครัด หรืออธิบายว่าเป็นระบบการควบคุมแบบ “**บังเหียนหลวมๆ**” นั่นคือการที่จีนยอมให้การค้าเติบโตที่ผลประโยชน์จะพึงมีได้กับชาวต่างชาติอย่างเหมาะสม เพื่อให้ชาติเหล่านั้นยอมตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของตน อันนำมาซึ่งการค้าที่ต้องเข้าไปอยู่ภายในกรอบของการเมือง ในขณะที่รัฐสยามกลับมองเรื่องการค้าว่าจะนำมาซึ่งความมั่งคั่งร่ำรวยทางวัตถุ ดังนั้นการที่จะต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางการเมืองของจีนจึงเป็นเรื่องที่สามารถยอมรับได้หากว่ามันนำมาซึ่งความมั่งคั่งจากการค้า

สารสิน วีรผล ได้สรุปผลของการค้าระหว่างไทย – จีนในระบบบรรณาการว่า เมื่อครั้งสองร้อยปีก่อน สงครามฝิ่นจะเกิดขึ้น การค้าในรูป “**สำเภา**” ระหว่างสยามและจีนเป็นการค้าทางทะเลที่สำคัญในทะเล

ตะวันออกทั้งหมดของจีน ที่เป็นไปภายใต้บริบทโครงสร้าง การพาณิชย์ที่มีการจัดการบริหารจากทั้งสองฝ่าย ความ รุ่งเรืองของการค้าทั้งสองประเทศนี้มีปัจจัยที่ส่งเสริม ระหว่างกันหลายประการ ทั้งสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งอยู่ ใกล้กับตลาดจีนทางภาคตะวันออกเฉียงใต้และกับตลาด ในหมู่เกาะในมหาสมุทรอินเดีย รวมถึงสภาพทาง ภูมิศาสตร์ของสยามเองที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วย ผลิตผลทางธรรมชาติที่เหมาะสมกับการค้าสำเภาของจีน ใน ด้านการเมืองความมั่นคงของรัฐที่มีความเป็นปึกแผ่น ยาวนานส่งผลให้เกิดความเชื่อมั่นต่อการค้าโดยเฉพาะ อย่างยิ่งความเชื่อมั่นของพ่อค้าสำเภาจากจีนที่จะเข้ามา ทำการค้าขาย ทว่าสิ่งที่น่าสังเกตเกี่ยวกับการค้าระหว่าง จีนและสยาม คือ ความสัมพันธ์ของพ่อค้าที่ไม่ได้เป็นไป ด้วยรัฐต่อรัฐ หากเป็นระหว่างรัฐสยามกับปัจเจกชาวจีน ในขณะที่ระหว่างรัฐต่อรัฐนั้นอาจเรียกว่าเป็นกระบวนการ ทางพิธีกรรมเสียมากกว่า รวมไปถึงการจ้างบุคลากรทาง ฝ่ายจีนเพื่อการบริหารจัดการ

ความรุ่งเรืองของสยามตั้งแต่ครั้งอดีต ปฏิเสธ ไม่ได้ว่าจีนมีบทบาทสำคัญอย่างมาก ส่งผลให้เกิดเป็น ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาระหว่างชาวจีนกับชนชั้นปกครอง ของสยามที่ดำรงคงอยู่กันได้อย่างดีด้วยการปฏิบัติที่แสดงออก ด้วยการที่กษัตริย์สยามพยายามแสวงหาบริการของชาว จีน ทำให้รูปแบบการค้าทางทะเลของชาวจีนได้กลายมา เป็นระบบหนึ่งที่สำคัญในการหารายได้เข้ารัฐเรื่อยมา

ผลพลอยได้อย่างหนึ่งที่เกิดจากการค้าจีน- สยามตั้งแต่อดีต คือการหลั่งไหลเข้ามาสู่สยามของชาวจีน โพนทะเล ที่อาจกล่าวได้ว่าชาวจีนกลุ่มนี้ได้ช่วยเร่งให้ สยามเกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมเข้า สู่การแข่งขันที่ต่อมาเราจะถูกบังคับให้เปิดประเทศโดย ชาวจีนตะวันตกในยุคล่าอาณานิคม

ในส่วนขอการค้าของเอกชนสยามนั้น ดำรงอยู่ ภายในกรอบของการค้าปกป้องในระบบบรรณาการ ขุนนาง พ่อค้าที่จัดการการค้าของพระมหากษัตริย์สยามก็ ดำเนินการค้าของตนเองไปพร้อมกัน ดังนั้นการค้าของ กษัตริย์จึงเป็นรูปแบบอภิสิทธิ์ของการค้าเอกชนแบบหนึ่ง

สินค้าที่ถือได้ว่าเป็นสินค้าหลักต่อการค้า ระหว่างจีนและสยามคือ ข้าว ความต้องการข้าวจากจีน ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา อันเนื่องมาจากการ เพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็วทำให้เกิดความต้องการ ข้าวมากขึ้น นำมาซึ่งมาตรการต่างๆ มากมายที่ส่งเสริมให้ การค้าไทยและจีนทวีความร้อนแรงอย่างรวดเร็ว

หากพิจารณาในแง่ขอความได้เปรียบเสียเปรียบ เรื่องการค้าระหว่างไทยและจีนในอดีตนั้น อาจกล่าวได้ว่า ฝ่ายสยามน่าจะอยู่ในฝ่ายที่ได้รับผลประโยชน์มากกว่า โดยพิจารณาจากจำนวนครั้งที่เดินทางค้าขายระหว่างกัน ศาสตราจารย์ตวัน ลีเซิง (2541 : 14) อธิบายว่านอกจาก สยามจะมีระบบความสัมพันธ์แบบจิ้มก้องกับจีนแล้ว สยามยังได้รับสิทธิส่งเรือสินค้าไปในลักษณะ “**ทั้งก้อง**” ด้วย ซึ่ง “**ทั้งก้อง**” เป็นระบบถวายเครื่องราชบรรณาการ ที่ต่างไปจากจิ้มก้อง คือ **จิ้มก้อง** มักถวาย 3 ปีต่อครั้ง ส่วน**ทั้งก้อง**จะมีการถวายทุกปี [3] ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ ว่า ทั้งก้องจึงถือเป็นข้ออ้างถึงการแสดงความจงรักภักดี ต่อองค์จักรพรรดิจีน ทว่ากลับแอบแฝงไว้ด้วยเหตุผล ทางทหารทูตและการค้าเป็นสำคัญ ในขณะที่จีนเองก็รับ ผลประโยชน์จากความสัมพันธ์ระหว่างกันนี้อยู่ไม่น้อย เช่นกัน

อาจกล่าวได้ว่าการค้าระหว่างจีนและสยามที่ เริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการในสมัยสมเด็จพระนารายณ์พร้อม กับการนำเครื่องราชบรรณาการไปถวายราชสำนักชิงครั้ง แรกในปีพ.ศ.2195 จนถึงพ.ศ.2396 ที่รัฐบาลสยามได้ยุติ คณะทูตเดินทางไปจีนดังเช่นที่เคยปฏิบัติมา ด้วยว่าระบบ การค้าของโลกนั้นได้เปลี่ยนไปเป็นชาติตะวันตกที่มี อำนาจเหนือดินแดนต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ช่วงเวลาสองร้อยกว่าปีที่สยามและจีนได้มีความสัมพันธ์ ระหว่างกันในระบบบรรณาการและการค้าระหว่างกันนั้น เป็นทั้งช่วงเวลาแห่งความรุ่งโรจน์และเสื่อมถอย ทว่า ระบบดังกล่าวได้มีส่วนในการประดิษฐ์โครงสร้างทาง เศรษฐกิจของสยามไว้อย่างชัดเจน กลุ่มทุนขนาดใหญ่ที่ ถือเป็นพลังขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจของชาวจีนยังคงรับรู้ ได้จนถึงปัจจุบัน

หนังสือ “**จี้มก้องและกำไร: การค้าไทย-จีน 2195-2396**” ของสารสิน วีระผลได้ช่วยอธิบายถึงพัฒนาการด้านการค้าระหว่างกันไว้ได้อย่างชัดเจน ความตื่นตาตื่นใจที่ผ่านกระบวนการเดินทางของการค้าได้สะท้อนให้เห็นหลากหลายแง่มุมในความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น ทั้งผลประโยชน์ อำนาจ การยอมรับ ความเชื่อ รวมถึงแง่มุมทางด้านสังคมและวัฒนธรรม คงไม่อาจสรุปได้ว่าผลของความสัมพันธ์ดังกล่าวที่เกิดขึ้น ใครคือผู้ที่รับผลประโยชน์หรือผลเสียมากกว่ากัน หากแต่คือการแลกเปลี่ยนที่นำพาทั้งสองชาติให้ขับเคลื่อนประวัติศาสตร์ผ่านมิติของกาลเวลาร่วมกันได้อย่างน่าสนใจ ผลพวงจากความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองชาติจึงไม่อาจลบเลือนไปจากหน้าประวัติศาสตร์ของกันและกันจนแม้ปัจจุบัน ความสัมพันธ์ระหว่างกันนั้นก็ยังคงแน่นแฟ้นดุจแดนแผ่นดินเดียวกัน

เอกสารอ้างอิง

- [1] ราชบัณฑิตยสถาน. (2545). **พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2545**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- [2] สารสิน วีระผล. (2548). **จี้มก้องและกำไร: การค้าไทย-จีน 2195-2396**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- [3] ต่วน ลี เชิง. (2541). **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรี : ศึกษาจากเอกสารจีน**. รายงานการวิจัยทุนสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.